

УДК 061.327(045)

С.І. Даниленко

*доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних
медіакомунікацій та комунікативних технологій
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Визначено, що інформаційне суспільство та зусилля щодо його розвитку в Україні є важливим чинником цивілізаційного вибору нашої держави. Автор доходить висновку, що впродовж останніх років Україна відносно стабільно утримує середні позиції у світових рейтингах розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, соціокультурний складник, законодавче забезпечення, доступ до інформації, інформаційно-комунікаційні технології.

Специфічною (і дуже суттєвою для аналізу) рисою інформаційної сфери сучасного суспільства є її принципово недискретний і при цьому – багатовимірний характер. За низкою своїх фундаментальних ознак вона є цілісним феноменом, але на рівні соціальної практики інформаційний складник наявний у всіх основних галузях суспільного життя, причому її прояви є надзвичайно різноманітними. Дещо схематизуючи ситуацію, можна розглядати інформаційну сферу і як окремий сектор економіки, і як чинник її модернізації, і як джерело потужних соціокультурних трансформацій. ІКТ дедалі активніше застосовуються в екологічній, медичній, військовій, політико-адміністративній, медійно-комунікаційній, культурній, науково-освітній сферах, видозмінюючи їх і надаючи соціальному та людському розвитку нових якостей, сенсів і вимірів.

Багато вітчизняних учених присвятили свої дослідження цій проблематиці, зокрема, це такі науковці, як О. Голубицький,

С. Дзюба, Д. Дубов, О. Зернецька, Є. Макаренко, А. Москаленко, М. Ожеван, А.Семенченко, О.Стариш, А.Чичановський, В.Шкляр. Серед зарубіжних дослідників слід виокремити роботи таких учених, як А. Анджеевська, Д. Белл, П. Бурд'є, Ф. Вебстер, У. Дайзард, М. Кастельс, О. Кисельов, В. Пісарек, С. Расторгуєв, Є. Тавокін, Г. Шиллер.

Невирішені раніше аспекти загальної проблеми. Інформаційне суспільство з його модернізаційним потенціалом все ще може стати для України тим елементом, що дозволить їй нарешті подолати тенденцію «наздоганяючого» у світовому розподілі як продуктів виробництва, так і людських ресурсів, чим і забезпечить країні гідне місце серед держав-лідерів. Не в останню чергу базовим елементом такої розбудови має стати критичний огляд наявної ситуації у сфері розбудови інформаційного суспільства в Україні з акцентуацією уваги на основних проблемних зонах і потенціалах розвитку, що й стало *метою* пропонованого дослідження. Цей огляд має відображати контекст цивілізаційного поступу України.

Для країн, подібних до нинішньої України, яка все ще перебуває в стані цивілізаційної невизначеності, інформаційне суспільство, на жаль, багато в чому залишається радше популярним слоганом із лексики європейських декларацій, аніж реальною практикою.

Водночас неможливо заперечувати інтенсивну інформатизацію більшості сфер людського життя та діяльності в Україні, що є запорукою того, що ці новітні технології невдовзі перетворяться у визначальні чинники соціально-економічного та інтелектуально-духовного розвитку українського соціуму.

У розвинених країнах величезний потенціал – як позитивний, так і негативний – соціокультурного складника процесів інформаційної «технологізації» вже давно усвідомлений не тільки на науково-експертному, але й на політичному рівні. У сучасному розумінні, «інформаційне суспільство» – це, *насамперед*, гуманітарна категорія, що описує якісні суспільні трансформації, зміщення акцентів з виробничої на невиробничу сферу, зміну характеру інформаційних потоків, групових та індивідуальних

ідентичностей. Розвитку інформаційно-комунікаційних технологій як таких, безумовно, теж приділяється належна увага, однак акцент державної політики інформаційно розвинених країн уже тривалий час робиться саме на виробленні *доктринальних підходів*, які дозволили б відстежувати і, при змозі, контролювати спричинені ІТ суспільні зміни.

Сфера ІКТ гармонійно поєднує телекомунікаційні та інформаційні послуги, виробництво засобів інформаційних технологій і телекомунікацій, програмних засобів, електронних інформаційних ресурсів. І треба пам'ятати, що це не просто одна з інфраструктур і галузей національної економіки. Нині вона може і повинна перетворитись на *системний, потужний чинник, як політичної й суспільно-економічної модернізації, так і соціогуманітарного розвитку країни*, створення конкурентоспроможної економіки, забезпечення оптимальних умов людського розвитку, запровадження ефективних демократичних процедур.

Не в останню чергу ефективність створення означених нових якостей суспільного розвитку обумовлюється і суто технологічними чинниками, до яких не можна не зарахувати показник підключеності до мережі Інтернет. Адже за даними Міжнародного союзу електрозв'язку (International Telecommunication Union (ITU)), до кінця 2013 року кількість користувачів Інтернету у світі досягне 2,7 млрд. людей, або 39% населення землі. При збереженні таких тенденцій розвитку експерти, зокрема, прогнозують у 2014 році збільшення Інтернет-трафіку понад 4 рази [1].

Людство дійшло згоди, що «нині Інтернет розуміється як технологія загального призначення, а доступ до широкосмугового зв'язку вважається базовою інфраструктурою одночасно з електрикою або дорогами. У таких країнах, як Естонія, Фінляндія, Франція, Іспанія доступ до Інтернету розглядається як основне право людини для їхніх громадян» [2]. Тому виглядає досить важливим визначитися, де перебуває Україна у світових рейтингах розвитку інформаційного суспільства. Згідно з черговим щорічним дослідженням країн щодо активності використання в них інформаційних технологій,

проведеним Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum), перше місце в рейтингу, країни в якому визначені згідно з «індексом мережної готовності» (The Networked Readiness Index 2013, NRI), посіла Фінляндія з показником 5,98; Польща – на 49-му (з індексом 4,19), а Росія й Україна виявилися на 54-му (з індексом 4,13) і 73-му (з індексом 3,87) місцях відповідно з 144 країн світу [3]. При аналізі NRI враховуються кілька десятків параметрів, які об'єднані в три базові групи: 1) доступність технологій для споживачів, 2) готовність останніх використовувати технологічні новинки й 3) рівень їхнього безпосереднього використання.

Ось ще одна цифра, за даними дослідження компанії GfK Ukraine: кількість регулярних Інтернет-користувачів старше 16 років в Україні зросла в першому кварталі 2013 року порівняно з 4м кварталом 2012 року на 15,1 відсотка (на 21 відсоток порівняно з першим кварталом 2012 року) і становила 17,34 млн. осіб [4].

Іншим корисним інструментом моніторингу формування інформаційного суспільства є *складовий індекс розвитку ІКТ (The ICT Development Index (IDI)*, що включає 11 показників, які охоплюють доступ до ІКТ, використання ІКТ і навички у сфері ІКТ. Він застосовується Міжнародним союзом електрозв'язку (ITU) для виміру рівня й еволюції в часі змін у сфері ІКТ і порівняльного аналізу ситуації в різних регіонах і країнах.

Результати показують, що «цифровий розрив» між групою з «найвищим» рівнем і кожною з трьох інших груп скорочується і група з «високим» рівнем зближається з групою з «найвищим» рівнем. Україна за цим рейтингом закріпилась у групі «середняків». Простежимо динаміку: у 2008 році за індексом IDI вона посіла 58-ме місце, а рік тому цей показник був дещо кращим – 51-ше. В абсолютному вимірі індекс зріс від 3,8 у 2007 р. до 3,87 у 2008 р. Однак уже 2011 року цей показник помітно знизився до 69-го місця (індекс 4,38), а 2012 року зріс на одну позицію – 68-ме місце (з індексом 4,64), що радше свідчить не про погіршення стану розвитку ІКТ, а про уповільнення темпів зростання порівняно з іншими країнами [5, р. 24].

За показником рівня *готовності до впровадження e-*

урядування Україна 2013 року, як і в попередні, не потрапила навіть до перших 50-ти країн рейтингу. Хоча з пострадянських країн у цьому списку фігурують лише Естонія (20-те місце), Латвія (37-ме місце) і Казахстан (46-те місце). Польща посіла 45-те місце [6].

Загалом, можна дійти висновку, що протягом останніх років Україна відносно стабільно утримує середні позиції у світових рейтингах розвитку інформаційного суспільства. До того ж, рейтинги свідчать, що протягом останніх років на тлі решти країн темпи зростання ІС в Україні постійно сповільнюються. А прориву до лідерів у сфері впровадження переваг інформаційного суспільства Україні так і вдалося зробити. Хоча туди спрямовувались і державно-правові зусилля, а саме: прийняття правових і нормотворчих актів і значні фінансові та людські ресурси.

Отже, серед першочергових показників досягнень і проблем нашої країни на шляху до становлення інформаційного суспільства дослідники визначають *нормативно-правове забезпечення* цього процесу. Орієнтація України на створення інформаційного суспільства та інтеграцію до європейського інформаційного суспільства вперше була передбачена Стратегією інтеграції України до ЄС (Розділ 13), ухваленою 1998 року. Цей документ вимагав дотримання Україною нових вимог ЄС у сфері інформаційної політики та інформаційної безпеки.

На даний момент сфери ІКТ та розвитку інформаційного суспільства регулюються такими базовими законами України: «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації», «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007–2015 роки», «Про електронні документи та електронний документообіг»; «Про електронний цифровий підпис», «Про захист персональних даних» (чинний з 01.01.2011 р.). Прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації», що є аналогом американського закону «Про свободу інформації», хоча отримує нарікання з боку журналістів і громадян, однак може розглядатися як фундаментальний елемент у розбудові ефективного та дієвого електронного урядування.

Фундаментальним документом, який має підхопити ідеї та напрями Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (від 09.01.2007 № 537–V), стала «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні», схвалена Кабінетом Міністрів у травні 2013 року. Вона визначає мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 року

У Стратегії сказано, що «необхідно забезпечити розроблення та прийняття Інформаційного кодексу України, Закону України «Про електронну комерцію», внести зміни до нормативно-правових актів щодо Національної програми інформатизації, розробити базові норми, правила і регламенти створення, впровадження, модернізації та експлуатації інформаційних ресурсів, інформаційних, інформаційно-аналітичних, інформаційно-телекомунікаційних систем та засобів інформатизації органів державної влади, а також визначити порядок здійснення контролю за дотриманням таких правил, норм та регламентів» [7]. Отже, потрібно зробити ще чимало кроків, серед яких є ключові.

По-перше, прийняти *Інформаційний кодекс України*, як законодавчо закріплено в «Основних засадах розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», затверджених Законом України від 9 січня 2007 року № 537–V. Для цього, у свою чергу, необхідне: 1) визначення внутрішньої структури та ієрархії актів інформаційного законодавства України на рівні правової доктрини; 2) імплементація змін та доповнень до законів України, що регулюють інформаційні відносини (щонайменше – нової редакції базового Закону України «Про інформацію», який навіть з останніми змінами 2011 року багато в чому лише наздоганяє актуальні потреби суспільства); 3) інкорпорація галузевого законодавства, тобто визначення відповідної сукупності нормативно-правових актів і розміщення її у Зводі законів України як окремого розділу –

«Інформаційне законодавство». Такі кроки дозволять упорядкувати інформаційні відносини в Україні в межах чіткої ієрархії законів і єдиної системи правових норм та понять.

Понад те, українське законодавство в низці аспектів «відстає» від динаміки змін, які виникають у процесі розвитку інформаційного суспільства в Україні та світі: закріплення правового режиму інформації; формування та використання національних інформаційних ресурсів; запобігання поширенню шкідливої та незаконної інформації глобальними комп'ютерними мережами; обмін інформацією в електронному вигляді, насамперед безпечне ведення електронного документообігу, надання офіційного статусу електронному документу; урегулювання статусу суб'єктів інформаційних відносин у мережі Інтернет; оптимізація режиму діяльності систем електронної торгівлі й оплати; зміцнення інформаційної безпеки, захист державних інформаційних ресурсів (згадати хоча б збій у роботі державних реєстрів у жовтні 2013 року), захист персональних даних; створення єдиної системи стандартів інформаційних технологій, сертифікації засобів інформатизації; підвищення інвестиційної привабливості сфери інформатизації, визначення статусу Інтернет-медіа тощо. Потребує також негайного розв'язання проблема інтероперабельності (взаємосумісності) різних систем електронного документообігу та електронного цифрового підпису, насамперед тих, що застосовуються в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

По-друге, це питання якнайшвидшого операційного впровадження *Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства (НСІРІС)*, схваленої постановою Кабінету Міністрів у листопаді 2012 року, що нараховує 17 пунктів. Тут основою стали індикатори, які використовуються при формуванні низки міжнародних індексів розвитку інформаційного суспільства і насамперед – Індексу цифрової спроможності (Digital Opportunity Index – DOI), що є комплексом індикаторів, узгоджених на міжнародному рівні, і розглядається Міжнародним союзом електрозв'язку (International Telecommunication Union – ITU) як один з високоякісних

стандартів вимірювання та оцінки розвитку інформаційного суспільства в окремих країнах, регіонах й у світі в цілому [8].

Це ефективний і водночас порівняно простий комплекс вимірювань, що базується на 11 індикаторах, підібраних за трьома основними напрямками: спроможність використання ІКТ, інфраструктура, кількісні показники використання ІКТ. Імплементация такої системи є нині одним з найактуальніших питань, оскільки ця система є основним інструментом моніторингу й оцінки ситуації у сфері розвитку ІТ та інформаційного суспільства в Україні.

Справа в тому, що НСІРІС, вочевидь, має бути узгоджена з пріоритетними напрямками міжнародного співробітництва України. Одним з таких напрямів, безумовно, залишиться Європейський Союз. Стала стратегічна спрямованість України на поглиблення партнерства на цьому векторі, підписання Угоди про асоціацію з ЄС, потенційні можливості подальшого зближення нашої держави та ЄС диктують необхідність заздалегідь гармонізувати Національну систему індикаторів розвитку інформаційного суспільства з європейськими стандартами й вимогами. У свою чергу, це зумовлює необхідність кардинального перегляду вітчизняної системи статистичних даних, оскільки на нинішній день в Євросоюзі використовуються значно складніші й розгалужені системи індикаторів і вимірювань [9].

З урахуванням викладеного вище, видається доречним уже на нинішньому етапі відносин між ЄС та Україною поставити питання про можливість включення України до європейських програм, що займаються відслідковуванням тенденцій розвитку інформаційного суспільства і, зокрема, порівнянням статистичних даних (індикаторів) такого розвитку. Схожа програма існувала в ЄС для країн-кандидатів (eEurope+), тож доцільним виглядає її відновлення у форматі, наприклад, проекту «Східне партнерство». Це дозволило б принаймні на рівні підходів до формування масивів статистичних даних адаптуватись до вимог ЄС вже на нинішньому етапі. Адже, серед чинників, які так чи інакше спонукатимуть розвиток

українського інформаційного суспільства, є міжнародні зв'язки та зобов'язання нашої держави [10].

Слідом за багатьма країнами світу на виконання рішень і домовленостей Женевського (2003 р.) та Туніського (2005 р.) самітів з розвитку інформаційного суспільства Україна прийняла «Стратегію розвитку інформаційного суспільства» та схвалила Концепцію розвитку електронного урядування в Україні (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 № 2250-р), затвердивши План заходів щодо реалізації цієї концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.09.2011 № 1014-р.). Наша держава вже може говорити про успіхи запровадження міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» щодо розбудови електронного урядування.

Триває процес міжнародної співпраці з країнами Євросоюзу в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та згідно з розділом «Інформаційне суспільство» (проект розділу включено до Угоди 2007 року, протягом 2008 року сторонами в цілому узгоджений його зміст). Сторони співпрацюють щодо підготовки до імплементації актів, зазначених у відповідних додатках до Угоди про асоціацію, і підтримки України, а саме через:

- проведення оцінки чинної законодавчої бази та проектів законів, дотичних до побудови інформаційного суспільства, на відповідність *acquis communautaire* ЄС;
- зміцнення незалежності та адміністративної спроможності національного регулятора в галузі зв'язку з метою забезпечення його здатності вживати відповідних регуляторних заходів і впроваджувати власні рішення і регуляторні акти, а також гарантувати чесну конкуренцію на ринках за підтримки проектів Твіннінг, включаючи участь регуляторів ЄС;
- обміну інформацією та досвідом реалізації ініціативи ЄС «i2010» з метою розробки та впровадження е-стратегій в Україні, включаючи впровадження Національної концепції розвитку телекомунікацій і державної програми «e-Україна» [11].

Вітчизняна практика розбудови інформаційного суспільства все ще залишається багато в чому фрагментарною, ситуативною та занадто технократичною, що призводить до зменшення на практичному рівні імплементації гуманітарного складника даного процесу. Загальний рівень динаміки розвитку інформаційного суспільства в Україні можна визначити як позитивний, але нестабільний: протягом останніх років Україна утримує середні позиції у світових рейтингах розвитку інформаційного суспільства, хоча рівень зростання залишається надзвичайно низьким, а в деяких випадках відзначається його падіння. Незважаючи на цілу низку позитивних здобутків та амбітних планів (наприклад, розгортання національної 4G-мережі), відзначається низка вкрай негативних тенденцій, а саме збереження значного дисбалансу між віковими, регіональними аудиторіями вітчизняного сегмента мережі Інтернет: станом на грудень 2012 року є суттєвий перекис у розподілі Інтернет-аудиторії на користь великих міст Києва–41,8%; Дніпропетровська–16,1%; Донецька–6,7%; Харкова–6%; Львова–5,2%; рівень проникнення широкосмугового доступу (ШСД) в домогосподарства України (один з найактуальніших глобальних трендів) у 2012 році досяг 35%, що можна оцінити як посередній. Водночас загальноєвропейський показник широкосмугового доступу населення до мережі Інтернет становить близько 65%. Крім того, зберігаються значні прогалини на нормативному рівні (включно із міжнародними зобов'язаннями). Зокрема, в Україні досі не прийнято один з ключових документів, який повинен сприяти формуванню розвинутого інформаційного суспільства, – «Інформаційний кодекс України».

Література

1. Отчет о положении в области развития электросвязи/ИКТ: среднесрочный обзор целей Всемирной встречи на высшем уровне по информационному обществу (ВВУИО) [Електронний ресурс] / Всемирная конференция по развитию электросвязи (ВКРЭ-10); (Хайдарабад, 24 мая – 4 июня 2010 г.). – Режим доступа :

- D/ict/publications/wtldr_10/index.html]. – Заголовок з екрана.
1. World Economic Forum [Електронний ресурс]: The Global Information Technology Report 2009–2010. Р. XV. – Режим доступу : http://www.weforum.org/pdf/GITR10/GITR%202009-2010_Full%20Report%20final.pdf. – Заголовок з екрана.
 2. The Networked Readiness Index 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/GITR/2013/GITR_OverallRankings_2013.pdf. – Заголовок з екрана.
 3. Кількість регулярних інтернет-користувачів в Україні у 1-му кварталі зросла на 15% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/news/169212-kilkist-regulyarnih-internet-koristuvachiv-v-ukrajini-u-1-mu-kvartali-zrosla-na-15.html>. – Заголовок з екрана.
 4. Measuring the Information Society [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2013/MIS2013_without_Annex_4.pdf. – Заголовок з екрана.
 5. UN e-government Readiness Index Rankings [Електронний ресурс] / Govloop. – 2013. – Режим доступу: <https://data.govloop.com/api/views/vw6u-mtht/rows.pdf>. – Заголовок з екрана
 6. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#n8>. – Заголовок з екрана
 7. What is the Digital Opportunity Index (DOI)? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/index.html>. – Заголовок з екрана.
 8. Smarter, Faster, Better eGovernment. 8th Benchmark Measurement/November 2009. For: European Commission, Directorate General for Information Society and Media [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/docs/benchmarking/egov_benchmark_2009.pdf. – Заголовок з екрана.
 9. Семиноженко В. Нам потрібно буде трансформувати суспільство телеглядачів у інформаційне суспільство

[Електронний ресурс] / В.Семиноженко / – Режим доступу : <http://www.dt.ua/3000/3760/70261/>. – Заголовок з екрана.

10. Порядок денний асоціації Україна-ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію.– С. 27–28. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ № 994-990 від 20.11.2009. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_990. – Заголовок з екрана.

Determined that the information society and the efforts for its development in Ukraine is an important factor of the civilization choice of our country. The author concludes that in recent years Ukraine maintains stable average position in the world rankings of the Information Society.

Keywords: information society, social and cultural component, legislative support, access to information, information and communication technology.

Определено, что информационное общество и усилия по его развитию в Украине стали важным фактором цивилизационного выбора нашей страны. Автор приходит к выводу, что на протяжении последних лет Украина относительно стабильно удерживает средние позиции в мировых рейтингах развития информационного общества.

Ключевые слова: информационное общество, социокультурная составляющая, законодательное обеспечение, информационно-коммуникационные технологии.